

Sota la punta de l'iceberg. Il·lustradors catalans dels anys 80 que dibuixen una línia de flotació

XAVIER BLANCH.
EDITOR

Els Il·lustradors van ser uns dels actors destacats de la nova producció editorial dels anys vuitanta del segle xx, arran de la reincorporació del català a l'escola. Uns van ser els més famosos, els més reconeguts, els que van crear tendències, potser. Però n'hi va haver d'altres que els encalçaven i que van romandre, possiblement, en una posició més discreta, amb un reconeixement més sectorial –o més puntual– i menys mediàtic de la seva tasca professional.

El meu país és tan petit...

Algú ha dit que Catalunya és un país tan petit que només té lloc per a un sol pintor de renom, per a un sol escriptor, per a un sol arquitecte..., és a dir, és un país d'un sol nom meritori i conegut per a cada activitat artística. La ironia de l'argument denuncia l'oblit o la desconsideració que sovint es té amb molts noms que mereixerien ser coneguts i difosos –al costat de la seva obra, és clar.

Això mateix passa també en el món de la il·lustració. Jo no m'atreiria a establir de forma absoluta els noms d'una hipotètica llista del *top ten* dels il·lustradors catalans actuals o la dels que ho van ser durant la dècada dels vuitanta que ens ocupa. A més, posats a fer, segurament passaria allò de «tants caps, tants barrets», i resultaria molt difícil que un grup de persones ens poséssim d'acord en la tria d'uns mateixos noms. Ja se sap que el pas del temps resitua moltes coses, i entre aquestes el dret a la fama o al reconeixement. Així i tot, és ben cert que el conjunt d'il·lustradors catalans de finals del segle xx i dels anys que hem viscut del segle actual són com una gran muntanya de gel flotant pels oceans de la creativitat visual i plàstica d'aquest món global. Sota la punta de l'iceberg de la nòmina d'il·lustradors hi ha una gran massa de professionals del dibuix que fa possible la visibilitat més notòria de només uns quants.

La convulsió dels anys vuitanta

Els anys vuitanta del segle passat van ser d'una gran efervescència política, econòmica, social i cultural. Després de l'ensurt de l'intent de cop d'Estat del 23 de febrer, l'any 1981, la victòria aclaparadora dels socialistes a les eleccions

Il·lustració pàg. 3 de Francesc Rovira i Jarque.

Il·lustració pàg. 4 de Lluïsa Jover i Armengol.

Il·lustració pàg. 5 de Montserrat Tobella i Soler.

Catàleg d'il·lustradors del llibre infantil en Català.
Editat per Generalitat de Catalunya / Consell Català
del Llibre per a Infants / Associació Professional
d'Il·lustradors

estatals de 1982 va obrir la porta a unes perspectives de canvi i d'esperança en un futur democràtic homologable al de la majoria de països europeus. Passats els primers anys de l'anomenada transició democràtica, els nous governants espanyols no tenien vincles ideològics ni personals amb l'antic règim polític. A Catalunya, la Generalitat, re-inaugurada l'any 1977 i amb un nou Estatut d'autonomia des de 1979, el 1983 va aprovar la Llei de normalització lingüística, que establia el català com a llengua pròpia de l'ensenyament en convivència oficial amb el castellà. Tots aquests canvis polítics van tenir un fort impacte social i van generar la necessitat de dotar l'escola de nous materials educatius.

El desembarcament de la flota editorial espanyola a Catalunya

El nou context escolar dels vuitanta requeria, doncs, publicar en català nous llibres d'ensenyament i nous llibres de literatura infantil i juvenil; aquests darrers tenien també com a receptora i difusora principal la mateixa escola. Aquest fet va comportar la formació a Catalunya d'equips editorials catalans pertanyents a les grans empreses editorials de llibre de text, amb seu, generalment, a Madrid. És a dir, les grans empreses editores espanyoles van crear-se una marca catalana. Santillana va comprar Grup Promotor per a l'Ensenyament i Difusió en Català (una empresa catalana petita), Anaya va crear Barcanova, SM va crear Cruïlla i, ja entrats els noranta, Bruño va originar Brúixola, Edelvives va crear Baula, i Everest, Cadí. A més, hi havia Edebé, Teide, Casals i Vicens Vives, com a editorials amb seu central a Catalunya. Als noranta apareixeria també Text-Enciclopèdia Catalana en el panorama editorial català.

Els il·lustradors dels vuitanta van poder desplegar la seva activitat en un entorn de fort dinamisme editorial. La renovació progressiva dels continguts escolars demanava l'edició de nous llibres per a totes les matèries i esdevenia, de fet, un camp d'experimentació per a la nova llei educativa de 1990 (la famosa LOGSE). Paral·lelament a la producció de llibres escolars, la publicació en català de llibres infantils i juvenils va tenir una forta embranzida. Les ofertes de les editorials de matriu catalana, com ara Joventut, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, La Galera o La Magrana, van haver de fer front a una nova competència

en català. En molt poc temps es van crear molts catàlegs de llibres escolars i llibres de literatura infantil en català.

Catalunya, un país d'il·lustradors

Els canvis polítics dels vuitanta van crear unes condicions favorables per a les oportunitats de treball dels il·lustradors. Ara bé, un il·lustrador no es fa d'un dia per l'altre. I menys encara un sector d'il·lustradors. La forta demanda d'il·lustració que va generar en aquell moment el món editorial a Catalunya va poder ser atesa amb il·lustradors catalans perquè n'hi havia molts amb el llapis esmolat i a punt de poder fer el salt cap a la professionalització dels seus coneixements i les seves habilitats artístiques. Justament, una de les batalles internes que van viure molts dels equips editorials catalans filials d'empreses espanyoles va ser convèncer els directius de Madrid de la necessitat de treballar i fer els nous llibres per a Catalunya amb il·lustradors catalans. El dibuix, la imatge, pot ser un llenguatge universal, però l'estil, els gustos, les tendències, no tenen per què ser els mateixos a tots els territoris.

No és cap atzar que aleshores hi hagués tants il·lustradors capacitats per exercir el seu ofici amb un nivell tan alt. Hi ha almenys tres factors que expliquen el sorgiment de fornades d'il·lustradors tan meritòries al nostre país.

Tres factors clau basats en activitats tradicionals

El primer factor al qual fem referència rau en la tradició catalana de la il·lustració, que arrenca molt específicament ben entrada la segona meitat del segle XIX, amb el nom destacat d'Apel·les Mestres, i que té continuïtat al llarg de la primera meitat del segle XX, amb il·lustradors de la talla de Joan Llaveries, Joan Junceda, Ricard Opisso, Joan d'Ivori i Lola Anglada, entre d'altres. Els il·lustradors que es van iniciar als anys vuitanta –també els que els precediren i els que els han anat generacionalment darrere– tenien aquests referents i here-taven la consciència que la il·lustració era una dedicació professional virtuosa i possible. En èpoques immediatament anteriors hi havia hagut il·lustradors que havien excel·lit en la seva feina, que havien publicat, i alguns havien arribat a guanyar-s'hi la vida; no era d'il·lusos, per tant, aspirar a professionalitzar-se.

El segon factor se centra en la tradició i fortalesa del sector editorial a Catalunya. Barcelona ha estat des del darrer quart del segle XIX i és encara la capital mundial de l'edició en castellà. A més de l'Abadia de Montserrat, el segell editorial en actiu més antic del món, editorials com Espasa, Henrich o Montaner i Simón, a l'inici, i tota una constel·lació d'editorials nascudes posteriorment en moments i circumstàncies diverses –Proa, Salvat, Joventut, Edicions 62, Anagrama, La Galera, Destino, Planeta...– han fet de la feina editorial una activitat tradicional catalana. L'existència d'una indústria editorial físicament pròxima permetia als il·lustradors sentir-se en un entorn de publicació real, assequible. Els il·lustradors podien contactar de forma directa i personal les cases editorials, majoritàriament situades a Barcelona.

El tercer factor es fonamenta també en la tradició, en aquest cas de les escoles catalanes d'art, com ara la Llotja (d'origens que es remunten al final del segle XVIII), l'Escola Massana (1929), l'Escola Elisava (1961), l'Escola Eina (1967), l'Escola de la Dona (des de finals del segle XIX) i les diverses escoles d'arts i oficis repartides per la geografia catalana. També la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona ha estat i és un centre de formació d'il·lustradors. Els il·lustradors reben els beneficis, doncs, de l'existència d'aquest conglomerat per a l'ensenyament del seu ofici.

La suma d'aquests tres factors, juntament amb la circumstància de la dinamització editorial dels anys vuitanta, va conformar un context favorable a les aspiracions de professionalització per part dels il·lustradors catalans.

L'estil català en il·lustració

Els il·lustradors catalans van crear sense proposar-s'ho una certa marca de procedència, una mena de denominació d'origen, malgrat l'heterogeneïtat dels seus estils, de la seva obra. Possiblement a partir de l'esclat editorial dels anys vuitanta, resulta curiós —almenys m'ho resulta a mi— com des de Madrid —o des d'Espanya, per extensió— es parla de l'«estilo catalán» en il·lustració. És probable que la percepció espanyola que porta a parlar d'un estil d'il·lustració català derivi de la consideració de l'obra d'alguns dels il·lustradors que tal vegada podrien situar-se entre els *top ten* de què parlàvem abans, si més no dels que han tingut més incidència mediàtica o més admiració i reconeixement dels responsables editorials —més que no pas del públic lector en general. La idea de trencament amb la línia llepada, la idea de modernitat, d'enduriment dels traços i del tractament del color podrien ser, a trets generals, algunes de les qualitats associades a aquest «estil català», pel que jo intueixo de les converses i la relació amb col·legues de l'àmbit espanyol. Més enllà d'aquesta percepció espanyola en l'àmbit de la literatura infantil i juvenil, m'atreviria a dir que no hi ha enlloc una idea de corrent artístic català de la il·lustració ni als anys vuitanta ni en l'actualitat.

Així i tot, des del meu punt de vista val a dir que ja en la dècada dels vuitanta eren il·lustradors catalans els qui marcaven la pauta de la renovació artística en el món de la il·lustració a la Península. Si Barcelona era la principal plaça estatal de l'edició, Catalunya era l'obrador més important en la formulació de noves propostes d'il·lustració dels llibres per a infants i joves. En cap indret de l'Estat espanyol hi havia tants il·lustradors i de tanta qualitat com els que hi havia a Catalunya. Posicionats en una línia de treball més innovadora o no tant, el cas és que el context creatiu català empenyia els il·lustradors cap a l'autoexigència i la renovació personal, i que aquestes condicions ambientals, sumades

a les capacitats artístiques individuals, generaven il·lustracions d'una gran qualitat. El llistó de la feina ben feta es va situar ben alt. La competència tàcita entre il·lustradors i l'autoexigència professional van ser, probablement, motors en la confecció de bona part de les obres d'aquell temps.

La línia de flotació de l'iceberg

No hi ha una generació d'il·lustradors catalans dels vuitanta, com tampoc n'hi ha dels noranta o de la dècada del 2000, perquè no hi ha un denominador comú que permeti agrupar la producció d'un col·lectiu determinat d'il·lustradors, perquè els estils són tots prou personals i

Opinió

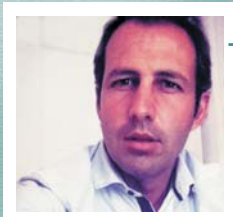
Trajectòries lectores

Què o qui et va portar a llegir? | Quin o quins llibres et van deixar petja?

David Altimir,

secretari de l'Associació de Mestres Rosa Sensat

Genís Cormand,
periodista

1. Recordo molt especialment les històries de família, especialment amb els meus avis: algunes de ficció i d'altres de reals explicades com si fossin contes. Ho recordo com un moment molt especial, gairebé que el puc reproduir íntegrament: l'avia a la cuina econòmica i l'avi picant amb els dits a la taula, que fins i tot havia fet un clotet a la fusta... aleshores anaves amb l'avi i en aquest context de trobada t'explicaven històries.

2. Recordo de menut *El petit príncep*, del qual he llegit i rellegit fragments una i altra vegada, i molt especialment els Tintins, que me'ls conec de memòria.

1. HI VA CONTRIBUIR SEGUR ESTAR ENVOLTAT DE BONS LLIBRES —A CASA DELS MEUS PARES N'HÍ HAVIA UNS QUATRE MIL—, CONSEQÜÈNCIA D'UNA FAMÍLIA APASSIONADA PER LA LECTURA, I HAVER ESTUDIAT EN UNA ESCOLA QUE SABIA FOMENTAR MOLT BÉ LA PASSIÓ PER LLEGIR I NO NOMÉS L'OBLIGACIÓ.

2. MÉS QUE UN LLIBRE, COMENÇARÉ PER UNA COL·LECCIÓ: LA CUA DE PALLA, D'EDICIONS 62. DEVORO LA NOVEL·LA NEGRA, SEMPRE M'HA AGRADAT, I AQUEST VESSANT PERIODÍSTIC QUE SEMPRE TÉ DEVIA SER DECISIU PER DESCOBRIR MÉS ENDAVANT LA MEVA VOCACIÓ DE PERIODISTA. A PART, NO PUC OBLIDAR *A sang freda*, DE TRUMAN CAPOTE; *Demian*, DE HERMAN HESSE; *El guardià en el camp de sègol*, DE J. D. SALINGER, I *Tiempo de silencio*, DE LUIS MARTIN SANTOS, AQUEST ÚLTIM SOBRETOT PER L'ÚS DE LA LLENGUA QUE HI FA L'AUTOR.

diversos i sense unes característiques absolutes que els permetin diferenciar enfront d'altres treballs; no hi ha tampoc sentiment de pertinença a una generació o moviment ni tampoc propòsits artístics compartits de manera manifesta.

El que sí que hi ha als anys vuitanta és un increment molt notori de les publicacions en català dirigides a infants i joves i, de retruc, una gran activació del treball dels il·lustradors. En aquestes circumstàncies apareix per primer cop el nom de molts il·lustradors que, a la llarga, acabaran formant part dels que estableixen aquesta línia de flotació que marca de forma absolutament imprecisa el límit entre els que es troben ben visibles a la punta de l'iceberg, i formarien aquest hipotètic *top ten* de la il·lustració catalana, i els que s'han quedat relativament –i potser injustament– ocults sota aquesta línia divisòria. La línia de flotació posaria els límits entre la visibilitat i el reconeixement públics més explícits, d'una banda, i la discreció i el reconeixement parcial i relatiu per part de l'entorn cultural general, de l'altra.

El risc d'escriure noms

Si abans comentava que és difícil establir una llista dels *top ten* de la il·lustració catalana, també ho és assenyalar noms d'entre els que se situen rasant la metafòrica línia de flotació de l'iceberg. Malgrat tot, i a risc de deixar-me algun nom que altres considerarien que també hi hauria de ser, voldria fer esment d'uns quants il·lustradors que van començar a publicar als anys vuitanta –alguns una mica abans–, que han contribuït de manera molt significativa a enrobustir aquella marca o denominació d'origen catalana de què parlaven a Espanya.

Marta Balaguer, Montse Ginesta i Francesc Infante van ser i són uns il·lustradors de nassos, en el doble sentit de l'expressió. Els seus traços predominantment rectilinis i un tractament acurat i suau del color, en el cas de les il·lustradores, i pulcre, nítid i contrastat, en el cas d'Infante, em permeten aquí anomenar-los de bracet, salvant totes les diferències d'estil entre cada un d'ells. Tots tres van crear, però, el seu univers gràfic, un estil personal clarament identificable. Tant és així que van arribar a crear escola i van aparèixer il·lustradors que

imitaven la seva producció perquè estava en consonància amb el gust de força editors. Balaguer, Ginesta i Infante tenen, entre d'altres, el mèrit de crear uns estils amb èxit entre públic i editors.

Roser Rius, Montse Tobella, Irene Bordoy, Mercè Arànega i Pau Estrada han desenvolupat la seva obra sense fer trencadissa, però alhora sense renunciar a l'experimentació. Els seus dibuixos marquen una evolució personal en el marc d'uns paràmetres de tall més tradicional. Tots han excel·lit en l'expressivitat dels personatges, la composició i la sensibilitat en el tractament del color. L'alt nivell de professionalitat sempre és una garantia en els seus treballs.

Carme Peris i Lluïsa Jover potser tenen en comú l'experimentació en el tractament del color, que ha condicionat, de vegades, la resolució del traç. Totes dues, cadascuna amb el seu propi i personal estil, han mostrat repetidament en el seu treball la inquietud per avançar en noves formulacions iconogràfiques.

Francesc Rovira té un domini excepcional del tractament del color. Els seus colors són d'una puresa i una lluminositat particulars. Els seus dibuixos són inconfusibles, no només per l'estil del traç que aplica als elements més figuratius sinó també per l'ús de la paleta de colors. Rovira és un il·lustrador amb un registre creatiu personalíssim.

Mabel Pièrola ha estat i és una il·lustradora amb una formació autodidacta i un esperit enorme de renovació. La composició i el traç aporten caràcter als seus dibuixos i contribueixen a la capacitat d'expressió que comuniquen.

Agustí Asensio va elaborar una obra immensa en qualitat i quantitat, malgrat que malauradament ens va deixar quan possiblement estava en la plenitud del seu treball. Asensio tractava amb un alt nivell de perfecció i detall tots els elements propis de l'art de la il·lustració.

Tots els il·lustradors que acabem de citar, especialment, i una bona rècula d'altres companys de professió són a la base de l'iceberg. La seva presència, el seu treball, han fet i fan possible la punta visible d'aquest llapis de gel. Des d'aquí, doncs, el meu modest però sincer reconeixement per la seva aportació creativa i la seva professionalitat.

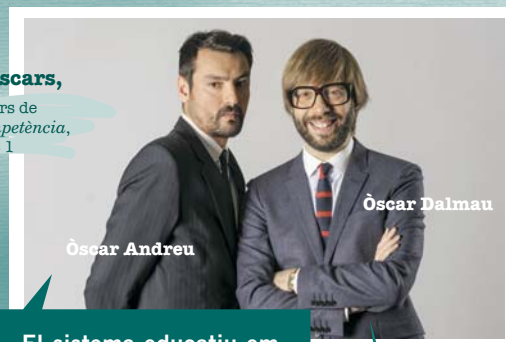

Natza Farré,

periodista i còguionista de *La competència*, de RAC 1

Els Òscars,

directors de
La competència,
de RAC 1

Òscar Andreu

Òscar Dalmau

1. A casa meva no teníem televisor. Així que, a banda de jugar, per distreure'ns llegíem forà. Teníem una biblioteca molt extensa.
2. Quan era petita m'ho passava molt bé amb les Joyas Literarias Juveniles de l'editorial Bruguera, una col·lecció de grans obres de la literatura explicades en còmic. Recordo especialment el **Miguel Strogoff** de Jules Verne. Les aventures d'aquest correu del tsar em van impressionar molt. Sibèria em semblava molt exòtica, i encara m'ho sembla. També llegia **Les aventures de Massagran**. Aquí vaig descobrir que la modificació del llenguatge (els africans parlaven un català molt peculiar) era humor assegurat. Per a mi...

1. El sistema educatiu em va obligar a aprendre a llegir. Encara l'hi agraeixo. Per què? Perquè a partir dels sis anys havies de saber llegir per poder seguir les classes.

2. *Veinte mil leguas de viaje submarino* i *Viaje al centro de la Tierra* de Jules Verne, perquè tenien una bona història explicada de la millor manera.

1. LA SENYORETA PEPITA. PER QUÈ? PERQUÈ ERA LA SEVA FEINA: MESTRA.

2. ELS CÒMICS DE MORTADELO Y FILEMÓN, PERQUÈ EREN MOLT DIVERTITS I FÀCILS DE LLEGIR.